

Filozofska kritika reinkarnacije

Ivan MACAN

Sažetak

U svojoj filozofskoj prosudbi nauka o reinkarnaciji autor u prvom dijelu, nakon što je protumačio same termine, nastoji pokazati pretpostavke i razloge koji govore u prilog prihvaćanju toga nauka. Ideja o reinkarnaciji mora pretpostaviti neki kontinuitet između navodnih pojedinih života koji bi osiguravala ljudska »duša«. Među razlozima koji govore u prilog reinkarnaciji ističu se nejednakost među ljudima u ovom životu, pitanje zla u svijetu, prihvaćanje velikog broja ljudi i mislilaca pa čak i neki navodi iz Biblije. U drugome dijelu autor donosi razloge koji ga potiču da, na temelju vlastita filozofskog razmišljanja, ne prihvati nauku o reinkarnaciji kao maksimu vlastita djelovanja i življenja. Teorija o reinkarnaciji jest hipoteza koja se ne može provjeriti, oslanja se na nedokazivoj tvrdnji sjećanja i subjektivnih uvjerenja. No jedan od glavnih razloga protiv reinkarnacije jest očuvanje vlastite svijesti kao neponovljivog subjekta vlastita djelovanja, te očuvanje vlastita identiteta i osobnosti kao temelja čudorednog života, a sve se to idejom reinkarnacije dokida.

Uvod

Tema pod gornjim naslovom sastavni je dio simpozija sa zajedničkom temom *Reinkarnacija i/ili uskrsnuće*. Da bismo što bolje shvatili svrhu zadatka što smo ga postavili, naime, filozofsku kritiku nauka o reinkarnaciji, najprije valja protumačiti i odrediti sva tri termina koji se javljaju u naslovu kako već u višeznačnoj uporabi tih važnih termina ne bi došlo do nesporazuma.

Počnimo s onim terminom koji je, čini se, ipak najmanje problematičan. To je termin »kritika«. I on može, doduše, značiti mnogo toga, od objektivnog prosuđivanja do subjektivnog kritiziranja i odbacivanja svega ponudjenog. Nastojat ćemo se ipak držati toga da svoju kritiku što više približimo objektivnoj prosudbi koja *a priori* ne ide za tim da nekritički prihvati ili odbaci ono što se tiče glavne teme tj. ideje ili vjerovanja u reinkarnaciju.

Naša bi kritika, nadalje, trebala biti »filozofska«. Ni taj termin ne mora biti odmah jasan. Znamo da se i filozofsko istraživanje može smatrati neovisnim i objektivnim pristupom zadanom pitanju, ali može se razumijeti i kao »filozofiranje« u pejorativnom značenju te riječi, u smislu traženja »dlake u jajetu« ili zamućivanja i ondje gdje je »zdravoj pameti« sve jasno. Nastojat

ćemo se i pri tome više držati one objektivne strane traženja dubljih, sveobuhvatnih, tzv. posljednjih razloga za sve postavljene tvrdnje.

Ostaje nam još da omeđimo značenje termina »reinkarnacija«, koji je u našem kontekstu nedvojbeno najvažniji. Snagom same riječi, posuđene iz (neklasičnog) latinskog jezika, taj termin ponajprije znači »ponovno utjelovljenje« i često se uzima sinonimno s »ponovnim rađanjem« (*rebirth*, *Wiedergeburt*). Budući da se to ponovno utjelovljenje ili novo rađanje može ostvariti pod uvjetom da nešto od prethodnog postojanja ostane i pojavi se u novom susljednom postojanju, a to nešto trajno u čovjeku redovito se naziva »dušom«, reinkarnacija se često poistovjećuje sa selenjem duše (*metempsychosis*, *transmigration*, *Seelenwanderung*). Zato izraz »reinkarnacija« treba razlikovati od izraza »metamorfoza« kao preobrazbe živog bića u neki drugi oblik života, sjedne strane, i izraza »uskrsnuće« (*resurrection*), koji, osobito u kršćanskoj nauci, znači novi čovjekov život u »proslavljenom tijelu«. Pri uporabi termina »reinkarnacija« moramo razlikovati samu možebitnu stvarnost prijelaza iz jednog života u drugi (dakle, sam čin reinkarniranja) i stanja tako ponovno utjelovljenog bića sjedne strane, te nauka ili uvjerenja u takvo moguće ponovno utjelovljenje, s druge strane. Budući da je za nas sama stvarnost mogućeg reinkarniranja a upitna, redovito ćemo pri uporabi termina »reinkarnacija« misliti na sadržaj onog uvjerenja i učenja koje govori o tome da čovjek prolazi kroz više života time što se njegova »duša« (termin koji zasad ostavljamo neodređenim) nakon tjelesne smrti u neodređenim vremenskim razmacima seli (ili prelazi) iz jednog tijela u drugo, pri čemu ni pod izrazom »tijelo« ne treba odmah misliti samo na novo ljudsko tijelo. Stoga bismo više ili manje točno i određeno mogli termin »reinkarnacija« odrediti kao vjerovanje (ili uvjerenje ili naučavanje) u transmigraciju duša uglavnom nakon tjelesne smrti.

Predloženu bismo temu obradili u dva dijela: najprije ćemo nastojati pokazati pretpostavke koje nauka o reinkarnaciji prihvaća ili mora prihvaćati i razloge koje navodi sebi u prilog. Zatim bismo, u drugom dijelu, izložili vlastite razloge koji, recimo to odmah, govore protiv nauka o reinkarnaciji. Unaprijed želimo istaknuti da ti razlozi protiv ideje o reinkarnaciji ne nastoje pokazati unutarnju protuslovnost ili besmislenost te ideje, nego samo njezinu neprihvatljivost u kontekstu u kojemu razmišljamo.

/. Pretpostavke i razlozi teorije o reinkarnaciji

Vratimo li se na zadanu temu, filozofsku kritiku reinkarnacije, tj. filozofsku prosudbu ili traženje razloga i utemeljenja pozitivnog ili negativnog stava, pred očima ćemo imati upravo očitano uvjerenje. Odmah bismo mogli postaviti važno pitanje je li moguće da ovo naše istraživanje kao konačni rezultat ima opravdanje istinitosti ili neistinitosti teorije o reinkarnaciji. Drugim riječima, možemo li znati radi li se u toj teoriji o opisu stvarnog procesa

koji se odvija neovisno o našim željama ili strahovanjima, ili je ona samo još jedan dodatak obilju ljudskih nestvarnih zamišljaja. Držim da nam je svima odmah jasno daje konačan odgovor na naše pitanje nemoguć, ali je, čini mi se, ipak na temelju mnogih razloga i zaključivanja moguće postići toliko uvida u samu problematiku da odgovorno možemo zauzeti vlastiti osobni stav. Kušajmo promotriti te razloge.

1.1. Što nauka reinkarnaciji pretpostavlja?

1. Koliko razumijem cilj reinkarnacije, ona pretpostavlja da u čovjeku postoji neko dvojstvo i neka razlika između njegova tjelesnog ili materijalnog dijela (tijela) i duševnog ili duhovnog ili, još neodređenije, netjelesnog dijela (duše), da se to dvoje može odijeliti i da pri tome odjeljivanju nastaje ono što smatramo i doživljavamo nečijom (tjelesnom) smrću. Smrt nadalje pretpostavlja život, koji u ovom slučaju možemo opisati kao neprekinuti niz svjesnih doživljaja koji su u ovozemaljskom našem postojanju nužno vezani za točno određeni dio materije što ga zovemo svojim tijelom. Taj život (po definiciji) prestaje onda kad se potpuno i nepovratno prekine niz svjesnih doživljaja vezan za ovo tijelo.

2. Da bismo mogli govoriti o pravoj re-inkarnaciji, tj. o vlastitu *ponovnom* rođenju ili ponovnom utjelovljenju kojim onda počinje novi život u novom tijelu (ostavimo zasad po strani pitanje o osobnoj individualnosti), moramo pretpostaviti neku povezanost između prethodnog života i ovog novog, koji bi reinkarnacijom trebao početi. Tu povezanost očito ne može jamčiti čovjekov tjelesni dio, jer on se pred našim očima raspada i (u pretpostavci reinkarnacije) ne ulazi u novo opstojanje. Zato tu povezanost čini duša. To znači da nauk o reinkarnaciji mora čovjeka shvaćati kao spoj tijela i duše. Pritom, dakako, oba ta termina, osobito »duša«, ostaju još uvijek prilično neodređeni. Jasno je svakako to da se ne mogu svesti jedan na drugi, tj. da imaju bitno različitu strukturu.

3. Ako je ljudska duša ono trajno (ili barem trajnije od tijela) u čovjeku što mu omogućuje da se digne iznad nepovratnog vremenskog tijeka, postavlja se pitanje ima li ta duša svoj početak i svršetak, te ima li samo početak bez svršetka. Ako ima točno određivi početak, što mu je uzrok i kad se taj početak zbije? Ideja o reinkarnaciji pretpostavlja da sadašnji život svakog pojedinca, osobito dok razmišlja ili raspravlja o svojoj reinkarnaciji, nije ni prvi ni posljednji njegov život na zemlji. Naprotiv, prema toj ideji postoji mogućnost (ili možda čak izvjesnost) da smo već prolazili kroz nebrojeno mnogo života prije ovoga u kojemu se sada nalazimo, kao što postoji mogućnost (ili izvjesnost) da ćemo prolaziti (ili barem imati priliku prolaziti) kroz još mnogo života koji nas očekuju. I tu se nameće pitanje: je li to ponavljano utjelovljivanje kretanje u krugu, tako da bi se ti životi ponavljali u većoj ili manjoj međusobnoj sličnosti, ili je riječ o spiralnom gibanju koje

se uzdiže (ili spušta, ili čas uzdiže, čas spušta) na ljestvici savršenstva prema sve savršenijem obliku života, pri čemu bi i taj spiralni tijek mogao biti u uzlaznoj liniji neograničen, jer je najsavršeniji oblik života u materijalnoj stvarnosti nemoguć, ili bi taj tijek ipak imao svršetak pri konačnom i potpunom utonuću u neko apsolutno biće, neku apsolutnost, recimo »nirvanu«.

4. Upravo ta mogućnost utonuća ili nestanka u apsolutnom opravdava tvrdnju da je nauk o reinkarnaciji tijesno povezan s monističkim i panteističkim razumijevanjem čitave stvarnosti. Moguće je, dakako, zamisliti uvijek novo reinkarniranje bez nužne pretpostavke monističkog panteizma, ukoliko se reinkarnacija shvaća kao od Boga dana nova prilika ili šansa za »popravlak« života i sigurnije postizavanje spasenja. Tu bi ljudska duša, prolazeći raznim životima i utjelovljujući se u raznim tijelima i raznim vremenima, imala priliku pročistiti se toliko da bi zavrijedila primiti potpunu nagradu u konačnom vječnom životu u Bogu. Takav bi se vidik reinkarniranja mogao predočiti kao neki oblik čistilišta o kojemu se govori u kršćanskom vjerovanju.

1.2. *Zašto reinkarnacija?*

Nakon što smo vidjeli barem neke (i čini se glavne i nužne) pretpostavke nauka o reinkarnaciji bez kojih ga nije moguće razumijeti, pogledajmo koje razloge navode zastupnici takva nauka pa smatraju da ih oni na neki način prisiljavaju da prihvate sve navedene pretpostavke.

1. Jedan od glavnih razloga, ako ne i najglavniji, koji bi nas prisiljavao da prihvatimo misao o ponovnom rađanju i o mogućnostima novih života jest očita nejednakost ljudi, njihova nejednaka sudbina i prije bilo kakve osobne zasluge ili krivnje. U životu u kojem se trenutačno nalazimo svi su ljudi već u početku, tj. pri samome rođenju, nejednaki. Jedni se rađaju zdravi, bogati, od uglednih roditelja, s istaknutim prirodnim i moralnim darovima, te mogu s lakoćom, ugodno i radosno prolaziti kroz ovaj život. Drugi se, naprotiv, rađaju bolesni, bijedni, siromašni, neugledni, predestinirani za idiota ili možda čak zločinca, te kao takvi nemaju gotovo nikakve izgleda u životu. Predodžba o reinkarnaciji daje mogućnost da se ta nejednakost, u ovom životu nedokidiva, u ponovnim mogućim životima ipak jedanput dokine i da tako svi »dođu na svoje«. Prema tome, u pozadini nauka o reinkarnaciji leži pitanje o smisaonom, pravednom i moralnom svjetskom poretku koji bi se mogao osigurati jedino pod pretpostavkom reinkarnacije.

2. Svaki je ljudski život prostorno, a pogotovo vremenski, ograničen pa zato nijedan čovjek nema mogućnosti u cjelosti iskoristiti svoje nadarenosti i sposobnosti. Ako i uspijemo razviti jedan talent, mnogi drugi ostanu neiskorišteni, a naš život neispunjen. Predodžba o reinkarnaciji nadoknađuje i taj nedostatak. Mogućnost novih života otvara i mogućnosti za nova ispunjenja vlastita čovječstva. Zašto bi, primjerice, jednom djetetu koje je, poginulo u prometnoj nesreći ili u ratu bilo uskraćeno da u nekom novom životu

postigne i zrelije stupnjeve ljudskog života? Ili, zašto bi jednom Mozartu, koji je razmjerno kratko živio, bilo uskraćeno da svoj veliki talent ne iskoristi do krajnjih granica?

3. Pretpostavkom reinkarnacije mogao bi se onda riješiti i tzv. teodicejski problem, tj. problem zla u svijetu. Zašto zlima često ide bolje u ovom životu, a dobrima lošije? To bi se pitanje, koje od početka muči ljudske umove, moglo odgovoriti time što zle čekaju novi životi u kojima će ispaštati svoja zla djela pa će im onda, dakako, ići loše, a dobri će primiti zasluženu nagradu. Nije, dakle, potrebno optuživati Boga za zlo u svijetu jer će svako učinjeno zlo dobiti jedanput svoju naknadu.

4. Jedan od razloga koji govore u prilog misli da duša nema početka pa je prema tome postojala i prije ovog sadašnjeg života, sastoji se u aksiomu: što je nerazorivo, to ne može ni nastati, i obratno: što nije nastalo, to je i neprolazno. Budući daje duša u svom bivanju nadvremenska, morala bi prema tome biti iznad i bez vremena i što se tiče njezina početka; stoga se ideja o reinkarnaciji obično veže i uz ideju prethodnog opstojanja (predegzistencije) duše.

5. Konačno, jedan od raširenih razloga koji potiče ljude da prihvate nauk o reinkarnaciji sastoji se u činjenici da taj nauk u nekom obliku prihvaća velik dio čovječanstva. Ne samo pripadnici istočnih indijskih religija (hinduisti i budisti), ne samo pripadnici tzv. prirodnih religija kod kojih je religija povezana s animizmom i totemizmom, nego i mnogi pripadnici zapadne civilizacije, pa i raznih kršćanskih sekta, drže da ovozemaljski ograničeni odsjek ljudskog života nije i jedini. Tome u prilog rado se navode teorije raznih filozofa i istaknutih povijesnih osoba, od starogrčkih poput Pitagore, Empedokla, Platona, pa Plotin i neoplatonika, do novovjekovnih istaknutih mislilaca osobito njemačke klasike i romantike, poput pjesnika i filozofa Kanta, Lessinga, Lichtenberga, Herdera, Goethea i Schopenhauera. Reinkarnacionisti drže da se među onima koji su, navodno, barem u nekom obliku prihvaćali predodžbu o reinkarnaciji nalaze i sljedeća poznata imena: rano-kršćanski teolog Klement Aleksandrijski, belgijski filozof i teolog kardinal Desire Mercier, britanski pjesnik John Milton, filozofi Baruch Spinoza i Voltaire, američki državnik i filozof Benjamin Franklin, škotski pisac i pjesnik Walter Scott, francuski pisac Victor Hugo, ruski pisac Lav N. Tolstoj, potom Arthur Conan Doyle, industrijalac Henry Ford, libanonski književnik Khalil Džibrani i dr. Reinkarnacionisti čak smatraju da su mnogi Crkveni oci, ne samo Origen, barem simpatizirali s tom idejom, a među njima spominju filozofa i teologa Justina, te samoga sv. Augustina.

6. Štoviše, uporište za ideju o reinkarnaciji neki nalaze u samoj Bibliji, osobito u Novom zavjetu. Prema tom mišljenju, i Isus i njegovi učenici bili su dobro upoznati s teorijom o sukcesivnim životima i o tome javno raspravljali. Evo nekoliko navoda ili »dokaza« za to:

Mt 16, 13.14 - »Kad Isus dođe u krajeve Cezareje Filipove, upita učenike: 'Što govore ljudi, tko je Sin Čovječi?' A oni rekoše: jedni kažu daje Ivan Krstitelj, drugi daje Ilija; treći opet daje Jeremija ili koji od proroka.«

Budući da su apostoli bili jednostavni ribari, radnici ili čak ubiratelji po-reza, nisu mogli postavljati takva pitanja i davati takve odgovore, ako nisu imali pojam o prethodnim životima.

Slično je i s navodima kao Mt 17, 12.13: »Ilija je već došao ...«; osobito Mt 11; 7.14.15: »zapravo ako hoćete: on je Ilija koji ima doći«; ili Iv 8, 58.59: »Vaš otac Abraham se uzradovao da vidi moj dan. ... Prije nego Abraham bijaše, ja jesam«; ili Iv 3, 3: »Tko se ne rodi nanovo, odozgor, ne može vidjeti Kraljevstva Božjeg!« ... (Ovaj posljednji navod trebao bi biti krunski dokaz »novog rađanja«). - Odgovor na te »dokaze«, dakako, prepustam teolozima i poznavacima Svetoga pisma, premda svaki učenik koji dobro pozna katekizam zna da se ti tekstovi ne mogu tumačiti u reinkarnacionističkom smislu a da ne izgube svoj pravi smisao.

7. Reinkarnacionisti se pozivaju na još jednu (navodnu) činjenicu, koja doduše, kako i sami priznaju, nije jako raširena, ali je po njihovu mišljenju stvarna. To je činjenica da se barem neki ljudi sjećaju svojih prijašnjih života. Činjenica je, također, daje vrlo malo onih (ako ih uopće ima) koji tvrde da se doista sjećaju kako su nekoć barem jedanput živjeli. To se upravo navodi i kao prigovor samoj ideji o reinkarnaciji. Ako je, naime, istinita činjenica da je svaki čovjek (da sam ja) već prošao barem jednim životom i pri ponovnom ulasku u opstojanje (što je bit reinkarnacije) zadržao svoj identitet, za spoznaju bi te činjenice, a time i za održanje takve teorije, jedini put bilo sjećanje doživljaja toga prošlog života. Ako toga činjeničnog sjećanja nema, onda misao o reinkarnaciji mora imati svoj izvor u nekoj apriornoj spoznaji ili postulatu koji je potrebno obrazložiti - ili je ona puka želja. Nije stoga čudno što su pobornici reinkarnacije nastojali pokazati da to sjećanje doista postoji. Platon je, kako je poznato, jedan od izvora prave spoznaje stavio u sjećanje i time dokazivao teoriju o prethodnoj egzistenciji ljudske duše.

2. *Kritička prosudba teorije o reinkarnaciji*

Kako smo na početku rekli, svoju filozofsku prosudbu teorije o inkarnaciji dat ćemo na temelju svojih filozofskih stajališta i polazišta koja su, to želimo otvoreno reći, utemeljena na zapadnoeuropskoj, grčko-kršćanskoj tradiciji, jer filozofirati se ne može na tzv. neutralnom terenu. (O tome sam već govorio u drugim zgodama.) Unatoč tome, mislim da će ta prosudba ipak biti »filozofska«, jer se ne mislim pozivati ni na kakve objavljene istine ili kršćanske dogme, nego samo na razloge koji se mogu opravdavati »naravnim svjetlom razuma« (da se poslužim tom starom formulom). Na temelju toga smatram da meni poznati razlozi koji govore u prilog ideji o

reinkarnaciji nisu toliko jaki da bih odgovorno mogao pristati uz tu teoriju. Naprotiv, smatram da razlozi koji govore protiv te ideje imaju veću težinu, pa se zato i priklanjam njima, te držim da ne mogu prihvatiti sadržaje koje nudi nauk o reinkarnaciji.

1. Ponajprije mislim da sama *činjenica* reinkarnacije dosad nije nigdje i ničim dokazana. Kad bi, naime, pred nas stupio čovjek koji bi nekim interpersonalno provjerljivim dokazima potvrdio daje reinkarniran čovjek koji je već u nekom drugom vremenu ili u nekom drugom prostoru ili čak u nekom drugom (neljudskom) obliku »proživio« jedan svoj vijek i sad se »nanovo utjelovio« (reinkarnirao) upravo u obliku koji stoji preda mnom, onda bi, dakako, svaka diskusija o mogućnosti reinkarnacije bila suvišna na temelju zakona »*ab esse ad posse valet illatio*«. Razumije se, i taj bi slučaj za sobom povlačio mnoga druga pitanja, primjerice: Može li se od jednog slučaja postaviti zakon za svakog čovjeka? Hoće li se ti slučajevi novog utjelovljivanja ponavljati u nedogled i koliko dugo? No, mislim da nema bojazni da bismo se susreli s tako očitim slučajem, a držim da je on isključen i zbog toga što nije i ne može biti interpersonalno provjerljiv. A čisto subjektivno uvjeravanje nije obvezatno ni za koga, osim za dotičnu osobu. To je slično kao kad bih od koga zahtijevao dokaz da sam ja upravo ja, a ne netko drugi.

2. Moramo također reći da ideja reinkarnacije, uza sve poteškoće koje ćemo još navesti, nije u sebi protuslovnost, pa time moramo prihvatiti ideju njezine mogućnosti. Ne vidim, naime, čisto razumskog razloga koji bi snagom načela protuslovlja isključivao mogućnost da se neki ljudski pojedinac dva ili više puta pojavi na ovoj zemlji ili bilo gdje drugdje u svemiru, a da pritom ostane isti subjekt (isti ja) ukoliko nositelj istovjetnosti subjekta, što je vrlo nevjerojatno, nije upravo ovo tijelo odnosno ova materija. Prema tome, ideja o reinkarnaciji ostaje jedna od hipoteza. No, evo nekih razloga koji tu hipotezu, barem za mene, čine nevjerojatnom, gotovo nemogućom, neostvarivom.

3. Istina je da mi ne poznamo do posljednjih dubina ni narav čovjeka, ni narav svemira, a još manje Božju narav. Ipak, na temelju vlastitih unutarnjih iskustava i međuljudske komunikacije s pomoću koje svoja iskustva možemo priopćiti drugima i dobiti povratnu informaciju, sebe doživljavamo kao svjesne subjekte (a termin *subjekt* uzimam ovdje u iskonskom značenju: ono što stoji ispod) cijele naše pojavnosti, u prvom redu svih svojih čina, svega svoga djelovanja. Taj doživljaj vlastite svijesti predočuje nas kao biće samo sebi identično, samo sebi trajno prisutno i upravo u toj svojoj identičnosti nepromjenljivo (unatoč svim drugim promjenama koje se događaju, osobito s obzirom na tijelo, i koje se upravo i odvijaju na pozadini te identičnosti), nikome priopćivo, jedinstveno i nedjeljivo, neizbježno moje. Za to smo biće i pričivali poseban jezični izraz, naime riječ »ja«, koju ne možemo »posuditi« nikome drugome i nikome je drugom oduzeti i koju svaki od nas zaodijeva vlastitom stvarnošću. Jedinstvenost je te svijesti, svakako u ovom

sadašnjem životu, nužno vezana za cjelinu koju tvore »tijelo i duša«. Zato nam se, s našega stajališta, čini neprihvatljiva labava povezanost tijela i duše kao jahača i konja, kočijaša i kola, kako je to zamišljao Platon. U tom bi, naime, slučaju, naš jahač mogao bez mnogo muke sići sa svoga konja i zajahati drugoga. Ja u svom životu, a tu se i mogu pozivati samo na sebe, to još nisam doživio; a razgovor s mojim sugovornicima dopušta mi gotovo neoborivu pretpostavku da to ni oni nisu doživjeli. Ideja reinkarnacije upravo dopušta, ili mora dopustiti, tu mogućnost. Zato se ona protivi svim mojim dosadašnjim svjesnim doživljajima, što me nepobitno uvjerava daje ovaj moj život ujedno *prvi moj život*. Isti me razlog uvjerava, dopuštam da on tu nije tako nepobitno uvjerljiv, daje ovaj moj život ujedno i *posljednji, tj. jedini* moj život u ovom svemiru i u ovom stanju.

4. Na temelju prethodnog isticanja jedincatosti vlastite svijesti valja također istaknuti i s njome bitno povezanu jedincatost vlastite *osobnosti*. Čovjek se razlikuje i odjeljuje od svih nama poznatih svemirskih (materijalnih) bića upravo time stoje *osoba*. Glavne oznake osobnosti, koje su mi u ovom kontekstu važne, jesu sloboda i odgovornost te s time povezana dobrota i zloća, zasluga i krivnja, nagrada i kazna. Poznato je da i u teoriji o reinkarnaciji te ljudske oznake imaju važnu ulogu i često se upotrebljavaju i kao jedan od razloga za prihvaćanje reinkarnacije kao mogućnosti pravedne nagrade odnosno kazne (osobito u teoriji o zakonu karme). Tim je čudnovatije što gotovo sve vrste teorija o reinkarnaciji malo cijene čovjekov osobni identitet. Neke teorije reinkarnacije čak dopuštaju brisanje ne samo osobnog identiteta, nego i same svjesnosti, ako se dopušta utjelovljavanje u životinje, biljke, pa čak u neživu tvar (recimo u rosu). Mislim da tu mogu kratko i jednostavno reći: uopće me se ne tiče mogućnost neke reinkarnacije ako pritom *ja kao osoba* nestanem. Ako imam dovoljno živu maštu, onda bih morao dopustiti ideju i paralelnog egzistiranja u bližim ili daljnjim, ljepšim ili ružnijim, privlačnijim ili odbojnijim svemirskim bićima, jer - izgubivši osobni identitet - nikako ne mogu znati nisam li možda u plitvičkim slapovima ili jadranskim valovima ili u ličkim medvjedima i slavonskim hrastovima. Budući da su sva nabrojena bića nesvjesna, a neka i neživa, ne mogu nam nikako priopćiti da su možda reinkarnirane osobe koje su živjele nekad davno ili možda još žive. Uzimam li sebe kao osobu ozbiljno, onda ideju reinkarnacije uz gubitak vlastite osobnosti ne mogu uzeti u obzir a da pri tome zadržim mogućnost smisla svoga i svakog ljudskog života.

5. Na temelju rečenoga možemo, čini mi se, prilično lako odgovoriti na ostale razloge koji se navode u prilog reinkarnaciji. Ona, navodno, pruža mogućnost za pravedno izjednačavanje među ljudima koji su u ovom životu već od početka nejednaki. Taj mi se razlog čini prilično proizvoljnim. Tko može osigurati da će eventualni novi početak, novi start života biti bolji od ovog ili od prethodnih? Ako bi to bio Bog, osobni Bog koji ljubi svoja stvorenja, onda je takav način poigravanja s čovjekom Boga, upravo zbog nje-

gove pravednosti, nedostojan. Tim više što on može dužnu jednakost i pravdu izvršiti i na drugi način (npr. pravednom plaćom odnosno kaznom u vječnom životu, kako se to prihvaća u židovskoj, kršćanskoj i islamskoj tradiciji), a ne uvijek novim vraćanjem u patnički ovozemaljski (ili ovsosvemirski) život. Ako rečenu jednakost osigurava neka slijepa sila sudbine, onda je to čovjeka kao osobe nedostojno. Uostalom, po našem shvaćanju, čovjek za svoja dobra i zla djela može biti odgovoran samo nekoj osobi, bilo sebi ravnoj bilo nekoj višoj, konačno Bogu.

6. Ako konačna čovjekova sudbina ovisi o njegovu dobrom odnosno zlom djelovanju koje bitno ovisi o njegovoj slobodi, onda nikakve nove mogućnosti i novi pokušaji života ne mogu jamčiti da će se on samo popravljati, odbacivati zlo, a činiti dobro, pogotovo kad se uvijek nanovo mora pronalaziti u istom svijetu podložnom patnji i konačno skončanju života ili smrti. Tu ideja o reinkarnaciji rješavanje problema samo odlaže, ali ga ne postiže. Štoviše, ona slobodnom ljudskom djelovanju oduzima svaku ozbiljnost koja proizlazi upravo iz neponovljivosti našeg djelovanja. Iz običnog života znamo da upravo neponovljivost nekog čina (pa bila to samo i pobjeda u nekoj igri) daje tom činu ili djelovanju posebnu ozbiljnost i zahtjevnost bezostatnog zalaganja. U načelnoj mogućnosti novih pokušaja, novih uspjeha ali i promašaja, to se briše.

7. S tim u svezi moramo reći da nauk o reinkarnaciji ne shvaća dovoljno ozbiljno ni neponovljivi tijek ljudske povijesti kao zbivanja koje u svojoj srži nosi posljedice neponovljive i neispravljive čovjekove slobodne odluke koje se odvijaju u ireverzibilnom (nepovrativom) tijeku vremena. Je li samo proizvoljnost našeg načina brojenja i određivanja ovog vremena da se više nikad ne može ponoviti ovo prijedodne 21. dana 11. mjeseca 1997. godine poslije Kristova rođenja (premda je upravo takvo određenje toga trenutka dakako proizvoljno). Budući da se povijest sastoji od neponovljivih događaja, a ti događaji u najvećoj mjeri ovise o ljudskoj slobodnoj volji, ta činjenica stavlja pred čovjeka zahtjev i zadatak da svoje odluke čini odgovorno, u skladu s normama i zakonima koji mu se otkrivaju kao tumači smisla vlastita života i života vlastitih potomaka i cijelog čovječanstva. Ideja reinkarnacije s mogućnošću uvijek novih odluka i novih smjerova povijesti dokida i ozbiljnost povijesti i čovjekove odgovornosti za nju.

8. Mogli bismo tako analizirati i daljnje razloge što se navode u prilog ideji o reinkarnaciji s jednako uvjerljivim razlozima protiv takve ideje. No spomenimo još samo jedan koji se tiče religije, u našem slučaju kršćanske. Svaka religija nastoji čovjeku pružiti put i sredstvo spasenja, što u posljednjem znači oproštenje njegove krivnje, u koju se svaki čovjek neizbježno upleće, i sjedinjenje s Bogom. Upravo je i ta činjenica potrebe spasenja uzeta kao razlog za reinkarnaciju - čovjek bi se uvijek novim rađanjem i proživljavanjem mogao toliko »očistiti« da zasluži spasenje. Taje ideja, po našem sudu, nespojiva s kršćanskim pojmom spasenja koje Bog čovjeku

pruža *jedincatim* svojim utjelovljenjem u Isusu Kristu i njegovom *jedinca-tom* spasiteljskom žrtvom. Mogućnost čovjekove reinkarnacije, pa onda i mogućnost Isusove reinkarnacije (jer bi se i on onda morao moći reinkarnirati), oduzela bi svaki smisao onome što u kršćanstvu spada u samu njegovu bit, središnji događaj čitave ljudske povijesti: neponovljiva Isusova žrtvena smrt na križu po kojoj je čovjeku »jedanput zauvijek« pruženo spasenje. Opravdavanje te vjere spada u kršćansku teologiju, no želio sam ovdje istaknuti daje na temelju razumnog razmišljanja ideja reinkarnacije nespojiva s kršćanskim poimanjem spasenja. To ističem zbog toga što se i neki kršćani, osobito mladi, zanose idejom reinkarnacije i povezuju je sa svojom kršćanskom vjerom, te dalje žele ostati vjerni toj svojoj vjeri i prihvaćanju Isusa Krista kao jamca njihova spasenja.

Zaključak

Na kraju ovog našeg razmišljanja i prosuđivanja nauka o reinkarnaciji možemo zaključiti: Nauk o reinkarnaciji nije nipošto dokazana istina. Premda se njemu u prilog mogu navoditi razni i donekle uvjerljivi razlozi, protiv ideje o čovjekovu ponovnom rađanju i ponovnom životu govore vrlo snažni razlozi koje bi svaki koji se nalazi pred alternativom: reinkarnacija - *da* ili *ne*? morao promisliti i promotriti kako bi tek nakon takva promišljanja i vaganja razloga mogao donijeti odgovornu odluku kao smjernicu za svoje svakidašnje ovozemaljsko djelovanje. Nastojao sam pokazati zašto moja odluka pred gornjom alternativom glasi: *ne*, a držim da je odgovorna i time prikladna maksimi moga života.

PHILOSOPHICAL CRITICISM OF REINCARNATION

Ivan MACAN

Summary

In his philosophical approach to the teaching of reincarnation, in the first part of his paper the author endeavours, after having explained the terms, a presentation of the presuppositions and grounds in favour of this teaching. In the second part he presents the arguments which, based on his own philosophical deliberations, are definitely in favour of rejecting teaching on reincarnation as a maxim for one's own life and actions. One of the main reasons for this rejecting is safeguarding one's own identity and personality as the foundations of moral life which is inconsistent with the notion of reincarnation.

(Translation: M. Popovic)